

Diccionari per a ociosos

Carles Montpart Tura

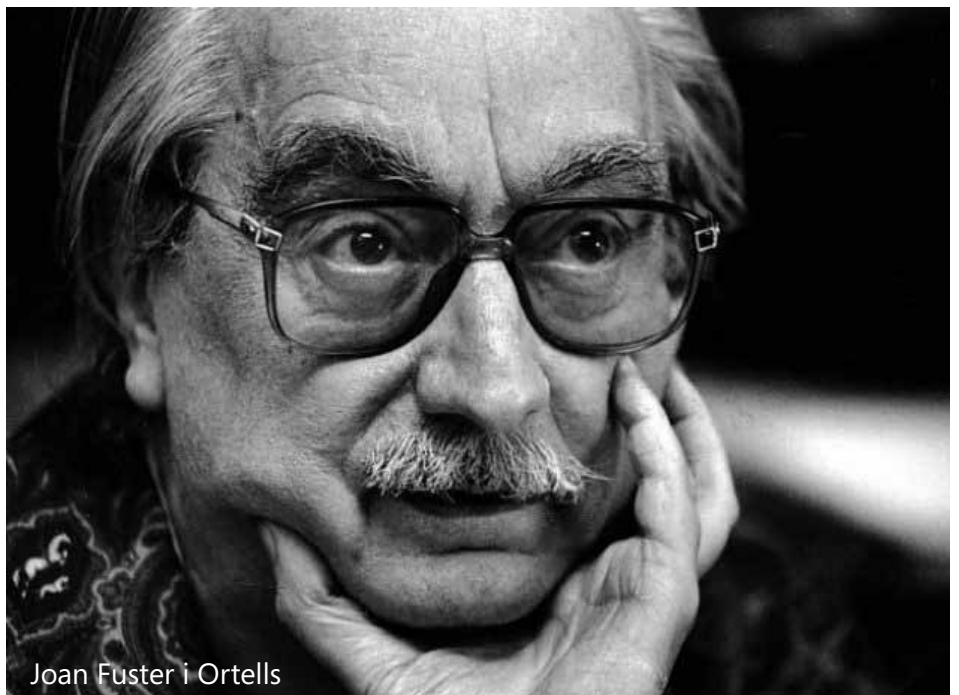
El mes passat es tancava l'Any Fuster, la commemoració del centenari del naixement i del trentè aniversari de la mort de l'assagista català més important de la segona meitat del segle XX: Joan Fuster. Una efemèride que ha estat una bona ocasió perquè les seves obres i la seva figura intel·lectual s'hagin posat novament en un primer pla, tant pel que fa a la reedició d'alguns dels seus llibres com pel que respecta a l'aprofundiment en l'estudi del seu immens llegat. Un dels seus llibres més coneguts és a hores d'ara ja un autèntic clàssic: Diccionari per a ociosos.

Orígens pagesos

Joan Fuster i Ortells (1922–1992) va néixer i morir a Sueca (la Ribera Baixa), fill únic d'una família de procedència pagesa. La primera excepció n'és el seu pare, que aprèn l'ofici de tallista d'imatges, exerceix de professor de dibuix i és un destacat carlí de la comarca. Joan Fuster, doncs, no és un home de lletres per tradició familiar.

En la seva correspondència amb Josep Pla, l'autor afirma que la seva "ascendència és pagesa pels quatre costats", però tot seguit matisa la declaració amb aquestes paraules: "El meu pare va desertar el camp, però; se n'anà, ben jove, a València i hi va aprendre un ofici. Es va fer tallista, imager. Ha confeccionat molts "sants", en aquesta vida, el pobre. Estil Olot, naturalment. Per aquesta raó —ben professional, en definitiva—, han desfilat sempre per casa meua considerables quantitats de capellans. El meu avi matern descendia d'una família de propietaris rurals bastant acomodats, però que ja feia temps que havia dissipat els seus béns. Ell es dedicava a comprar i vendre cavalleries per compte d'altri. De manera que, malgrat tot, l'arrel agrària ja m'arriba una mica mistificada" ("Informe autobiogràfic de Joan Fuster a Josep Pla". *Correspondència*, vol. 1, Editorial 3i 4, 1998, p. 270).

El 1943 Joan Fuster comença els estudis de Dret a la Universitat de València i els combina amb una formació autodidacta caracteritzada per una gran voracitat lectora a través de la qual s'adona aviat del contrast que existeix entre la cultura i la llengua oficials, en castellà, i la del carrer, en valencià. Aquest procés l'encaminarà cap a la via de crític i columnista d'ofici. Un any més tard, publica a l'almanac de "Las Provincias" el primer article escrit en català: "Vint-i-cinc anys de poesia valenciana". Del 1946 al 1956 codirigeix

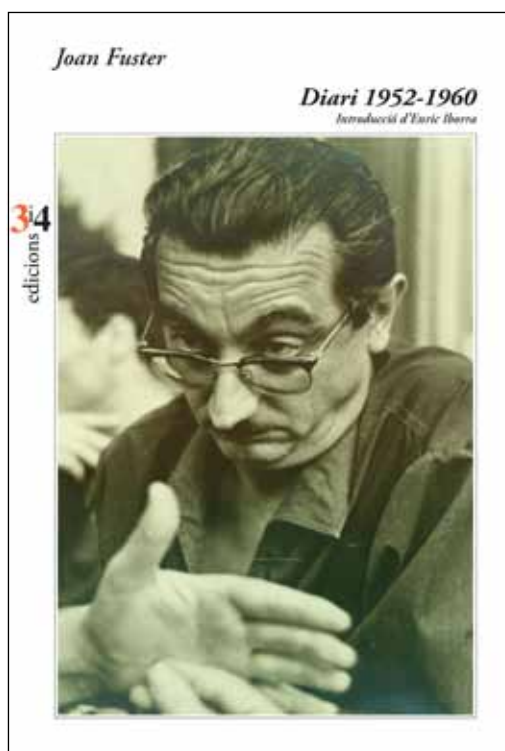
Joan Fuster i Ortells

amb Josep Albi la revista "Verbo. Cuadernos literarios", on Fuster publica les primeres ressenyes, cròniques i crítiques literàries d'una certa ambició.

A partir del 1947, any en què es llicencia en Dret, i durant poc temps, Fuster exerceix d'advocat a la seva vila nadiua, on va residir sempre. Paral·lelament, fa col·laboracions periòdiques a la premsa —majoritàriament en castellà, com no podia ser d'altra manera a l'època—, activitat que constituirà a partir d'aquest moment una de les facetes més constants de la seva obra: escriu per a "València", "Levante", "Jornada" i també per al setmanari barceloní "Destino" i per a algunes revistes catalanes que veuen la llum a l'estranger, com ara "Pont Blau", publicada a l'exili americà. A Mèxic, participa en la publicació d'un fascicle que es titula *La literatura catalana a la Renaixença*. Més endavant també col·laborarà amb assiduitat a "Serra d'Or", "Tele-expres", "El Temps", "El Món", "Informaciones" o "ABC".

De la poesia a l'assaig

Els seus primers llibres, però, són de poemes: *Sobre Narcís* (1949), *Ales o mans* (1949), *Terra en la boca* (1953) i *Escrit per al silenci* (1954), entre d'altres, que l'autor recollirà després en el volum *Set llibres de versos* (1987). La seva poesia presenta dos vessants diferenciats: el d'un poeta exquisit, enlluernat per la poesia pura i pel simbolisme, i el d'un poeta irònic i mordaç, d'un to més existencialista, que mostra una gran preocupació pels problemes del seu temps.

Es tracta d'un gènere que Joan Fuster va abandonar aviat per dedicar-se en exclusiva a conrear l'assaig i els estudis d'història cultural i sociopolítica. Al text autobiogràfic esmentat abans ho explica així: "Després no he fet gaires versos més, sinó per quedar bé amb senyors importants o amb senyoretes encantadores. Millor dit: fa dos o tres anys vaig escriure uns pocs poemes, de to sarcàstic, i la censura me'ls va destrossar. No penso publicar-los, ara com ara" (Op. cit., p. 273).

El 1954 el filòleg i editor Francesc de Borja Moll li publica a Mallorca l'assaig d'estètica *El descrèdit de la realitat*, amb el qual Fuster inicia una brillant carrera d'assagista de gran amplitud temàtica, duta a terme amb un estil incisiu cada vegada més inconfusible, caracteritzat per una adjectivació hàbil i precisa. Un altre aspecte de la seva obra, començat també aleshores, és el de l'erudició, la història i la crítica literàries, que alterna amb la publicació d'antologies de prosa o de poesia. Fuster entra així en un camí personal de professionalització al mateix temps que comença un procés de comprensió i de reflexió sobre la història i la realitat valenciana del seu temps.

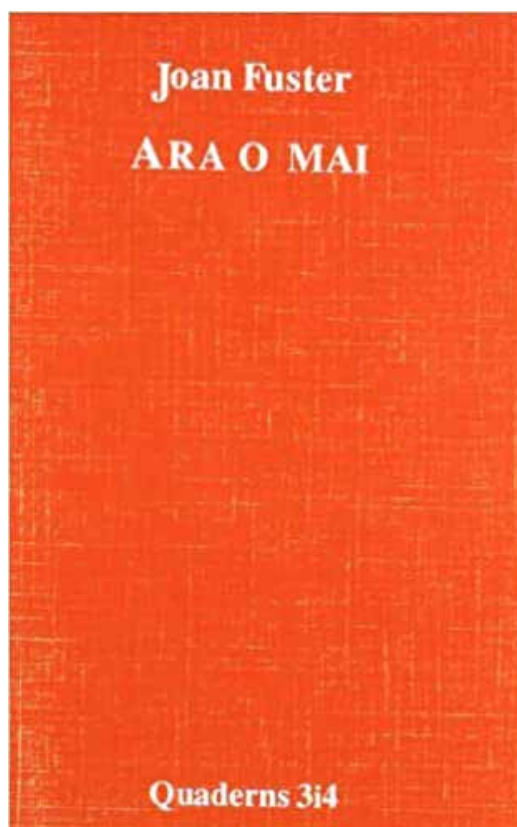
Una part molt considerable de l'obra de Fuster tractarà, doncs, de temes relacionats amb el País Valencià, i més concretament de les seves peculiaritats històriques, socials, polítiques i culturals, així com de les seves relacions amb els altres territoris de parla catalana. Són

un conjunt d'escrits que neixen de la posició de compromís moral i polític de l'escriptor amb la seva terra i amb el seu temps, i d'una concepció del País Valencià com a regió en el marc nacional d'uns Països Catalans la unitat dels quals va defensar durant tota la seva vida. Al llarg de la seva trajectòria intel·lectual, i justament per aquest compromís polític, Fuster haurà de vèncer moltes adversitats: censura, hostilitats oficials i oficioses, absència d'ambient cultural propici, silenci sobre la seva obra per part dels mitjans de comunicació del País Valencià i fins i tot ser objecte d'una "cremà" pública o de diversos atemptats al seu domicili per part de la ultradreta valenciana.

Nosaltres els valencians

Als anys seixanta l'obra de Joan Fuster esdevé cada vegada més incisiva i polèmica, i es converteix en un intel·lectual de gran incidència social. Col·labora a "El Correo Catalán" (1961-66) i l'any 1962 publica *Nosaltres els valencians* (Edicions 62, 1962; nova edició, amb pròleg de Salvador Ortells Miralles, Edicions 62, febrer 2022), llibre essencial per conèixer la història, la cultura i els problemes d'identitat nacional del País Valencià, una obra que va representar un autèntic revulsiu entre els sectors més immobilitistes de la societat valenciana.

Nosaltres els valencians completava, des del cantó valencià, la síntesi que havia fet Jaume Vicens Vives a *Notícia de Catalunya*, publicada uns anys abans. Jaume Pérez Montaner, estudiós de l'obra de Fuster, va

dir de *Nosaltres els valencians* que "la seva significació històrica ha estat tan remarcable que es pot parlar des de la nostra perspectiva actual d'un abans i un després d'aquesta obra en qualsevol referència a la cultura i a la consciència nacional del País Valencià".

Arran de la publicació, el mateix any però en castellà, de la guia turística *El País Valenciano* (Destino, 1962), l'autor és objecte d'amenaçes —és titllat de catalanista, esquerrà i descregut— i les falles de l'any següent culminen amb la «cremà» en efígie de Fuster. Ell mateix valorava irònicament el fet amb aquestes paraules: "A vostès ja els ho puc dir: m'han cremat en efígie. Literalment he estat objecte, o víctima, d'un autèntic "auto de fe". La cerimònia, que tingué lloc el dia 9 de març de 1963, s'ajustava a les tradicions del gènere: se celebrà a la plaça Major de la ciutat de València, va presenciar-la una considerable aglomeració de públic, la presidien les màximes autoritat locals, el simulacre incinerat em representava inequívocament a mi, i el foc que va consumir-lo havia estat encès per mans commogudes de virtuosa i judicial indignació" ("Reflexions d'un ninot de falla". *Combustible per a falles*, València: Garbí, 1967, p. 79). Com afirma Vicent Salvador, "aquesta anècdota, esdevinguda en plena dictadura franquista, atia una actitud agressiva cap a la intel·lectualitat crítica que Fuster representava, i feia presagiar els atemptats amb bombes que l'autor, anys més tard, va patir en el seu domicili

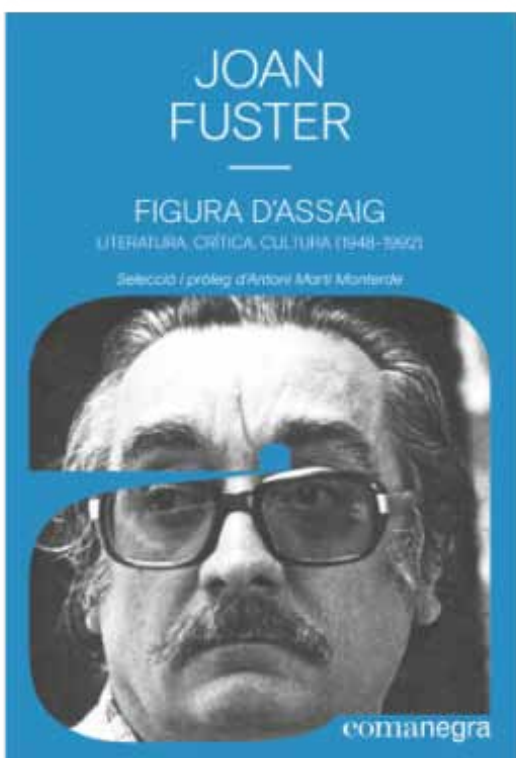
per obra de l'extrema dreta" ("Estudi preliminar" al *Diccionari per a ociosos*, Educaula, 2009, p. 16).

Una obra immensa i variada

L'obra de Fuster, a més de ser diversa quant a temes, també ho és en tècniques i gèneres. Ha utilitzat sobretot la forma de l'assaig humanístic llarg (*El descrèdit de la realitat*, *Les originalitats*), el diccionari sistemàtic volterià (*Diccionari per a ociosos*) i la recopilació d'articles i assaigs breus (*L'home mesura de totes les coses*, *Babels i Babilònies*), però també l'aforisme (*Judicis finals*, *Consells*, *proverbis i insolències*) i el dietari (*Indagacions possibles*, *Causar-se d'esperar*, *Diari 1952-1960*).

Dels escrits d'història i crítica literària cal destacar els estudis sobre sant Vicent Ferrer, Isabel de Villena, Ausiàs March, Joan Roís de Corella, Joan Salvat-Papasseit, Josep Pla, Salvador Espriu i Vicent Andrés Estellés, així com el volum *Literatura catalana contemporània* (Curial, 1972). Pel que fa als textos més marcadament sociopolítics, destaquen el ja esmentat *Nosaltres els valencians*, i altres títols com *Qüestió de noms* (Aportació Catalana, 1962), *Ara o mai* (3 i 4, 1981) —un llibre clarivident que alertava contra els perills que assetjaven la llengua catalana si es menystenien el anomenats "gèneres menors"— o *Un país sense política* (La Magrana, 1976; Bromera, 1995).

Dels milers de pàgines que Fuster escriu, les *Obres completes* (Edicions 62, 1968-1994) només en recullen una part mitjanament significativa. És

també molt important el gruix de la seva correspondència, encara no editada del tot. El 1975 li és concedit el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. L'11 de setembre de 1981, com hem esmentat més amunt, el domicili de Fuster sofreix un atemptat amb bomba que causa importants destrosses a la seva biblioteca i a l'arxiu. L'autor, però, en surt il·lès. Les autoritats del moment no van tenir especial interès a esbrinar-ne una autoria que apuntava a elements de la ultradreta valenciana que actuaven amb una clara connivència de la policia.

El 1983 Fuster s'incorpora com a professor contractat a la Universitat de València per impartir-hi l'assignatura d'Història de la Llengua. El mateix any és distingit amb la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya i un any més tard és investit doctor honoris causa per la Universitat de Barcelona i per la Universitat Autònoma de Barcelona. El 1985 es doctora en Filologia catalana a la Universitat de València amb l'estudi i l'edició de *La regla del convent de Sant Josep de València* i el 1986 obté la càtedra de literatura a la Universitat de València.

Retirada de la vida pública

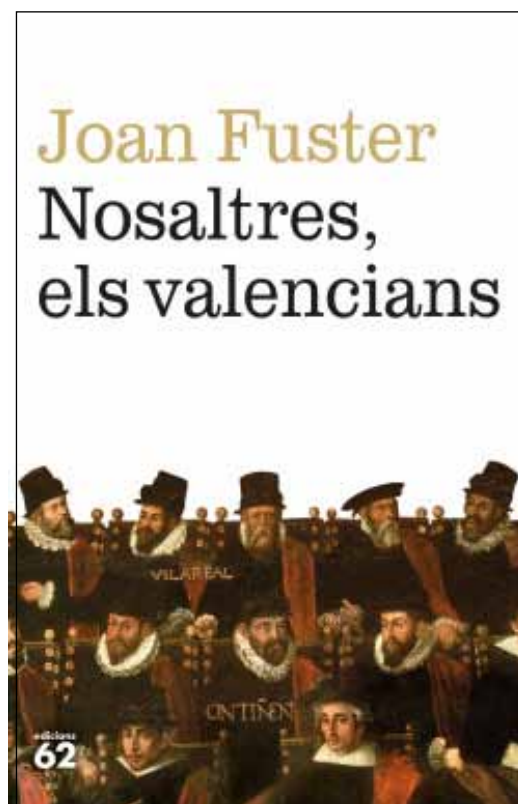
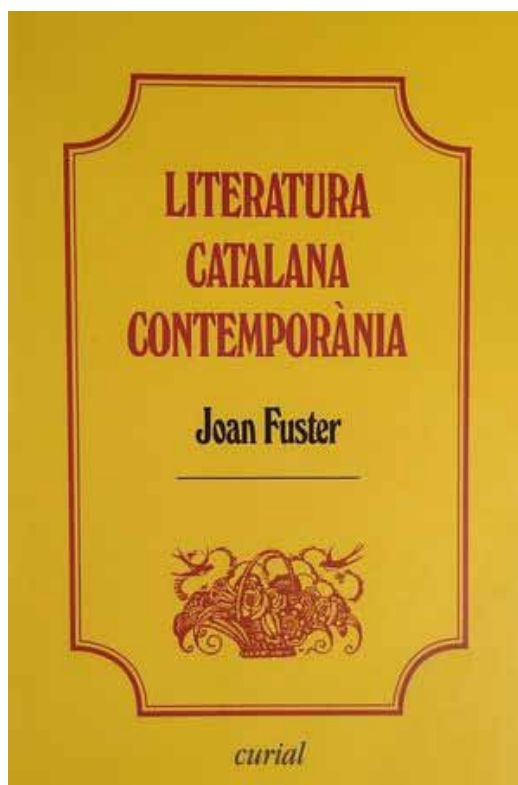
Els darrers anys de la seva vida Joan Fuster, desencantat del rumb que havia pres la transició política a l'Estat espanyol, suspèn gairebé del tot la seva activitat pública i més directament política, i es dedica a la investigació i

a la càtedra universitària, una ocupació que li estalvia la necessitat d'escriure als diaris per guanyar-se la vida. Fruit d'aquest treball són els estudis aplegats a *Llibres i problemes del Renaixement* (1989). És membre agregat de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigacions, forma part del Consell Valencià de Cultura, de l'Institut Valencià de Filologia i del consell assessor de la Biblioteca Valenciana, i és promotor i president d'Acció Cultural del País Valencià (1978) i president de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (1987-1991).

Joan Fuster mor a Sueca el 21 de juny de 1992, víctima d'un atac de cor. A títol pòstum el Consell de la Generalitat Valenciana li concedeix l'Alta Distinció al Mèrit Cultural de la Generalitat Valenciana i la Universitat Jaume I organitza actes en homenatge seu. Les lletres catalanes el recorden amb la convocatòria d'un premi d'assaig que porta el seu nom.

Un diccionari peculiar

Com dèiem al principi, Joan Fuster és sens dubte l'assagista català més important de les generacions sorgides després de la guerra civil. La força de la seva personalitat intel·lectual i la vastitud de la seva obra —que presenta tant una profunda visió humanista com un innegable criticisme escèptic, així com un humor corrosiu— fa que sigui possible aproximar-s'hi des de moltes vessants. Al meu entendre, una bona porta d'entrada als seus llibres pot ser el

ja clàssic *Diccionari per a ociosos* (1964), publicat inicialment per l'Editorial A.C. i posteriorment reeditat per Edicions 62, primer a la col·lecció "El Cangur" (1978) i actualment al segell Educaula, a la "Col·lecció Educació 62" (número 47, 2009, amb un "Estudi preliminar, propostes de treball i de comentaris de text" a cura de Vicent Salvador).

Al pròleg del fals "diccionari" l'autor manifesta clarament quin és el plantejament del llibre: "Ja des d'aquesta primera línia, vull desenganyar el lector respecte a l'abast del títol del llibre que té entre mans. La meua pretensió no ha estat —¿calia que ho digués?— de confeccionar un "diccionari." Com en altres ocasions, em limito a reunir en volum una sèrie incoherent d'escrits, diversos en el tema i d'extensió desigual, catalogables dins el gènere elàstic i modest de l'"assaig". Més endavant, a través d'una irònica "captatio benevolentiae", Fuster encara dona més detalls de la seva intenció a l'hora de posar-se a escriure: "De tota manera, per matisar l'índole del "diccionari" i per reduir-ne tot presumpte ressò ambiciós, li arrodoneixo el nom amb una irònica indicació dels destinataris: "per a ociosos". Que el lector no s'ho prengui malament. Al capdavant, tampoc no serà cap mentida. Perquè ¿quan llegiria, sinó en una estona d'oci? D'altra banda, encara que els escriptors professionals afirmen que la literatura té unes finalitats excelses i transcendents, no hi ha dubte que també en té una altra de vulgar i efectiva: la d'omplir els ocis d'uns hipotètics

lectors. Almenys, la mena de literatura que jo cultivo —literatura subalterna, marginal, d'anar per casa— no pot arrogar-se aspiracions de particular petulància. Són "assaigs": poca cosa." (*Diccionari per a ociosos*, Edicions 62, col·lecció El Cangur, 41, p. 7-8).

Vicent Salvador, a l'"Estudi preliminar" esmentat, destaca la qualitat de la prosa de Fuster amb aquests mots: "L'estil de la prosa fusteriana és font d'uns dels plaers verbals més refinats que els lectors del català poden gaudir. És difícil sostreure's a la seva fascinació, i potser per això els seu estudiosos i comentaristes tendeixen a citar-lo per extens" (ed. cit., p. 40). I, més endavant, concreta que els trets indiscutibles que fan tan atractius i suggerents els seus textos són la tendència a la ironia, basada sobretot en un gran domini de l'adjectivació; la sentenciositat, que fa que algunes frases semblin haver estat escrites per a ser fixades en la memòria i, en darrer lloc, el "conversacionalisme", entès com l'ús intel·ligent d'interjeccions, connectors conversacionals, frases fetes col·loquials o incisos que "confereixen al discurs aquesta flexibilitat que sembla dur als textos escrits el perfum de l'oralitat, de la xerrada entre amics" (p. 42).

Aforismes

El llibre presenta un conjunt de seixanta-una proses d'extensió molt desigual i que configuren una excel·lent mostra de la millor prosa assagística de Joan Fuster. A través de la forma de diccionari, l'escriptor ofereix un ventall molt vast de reflexions i aforismes, amb el seu característic estil ple d'humor i d'escepticisme. Fuster suggereix punts de vista sobre qualsevol fet quotidià, objecte o persona, sempre des d'una perspectiva nova i original.

Del conjunt de proses, se'n poden establir dos grups. D'una banda, un bloc de vint-i-set entrades que són veritables aforismes, un gènere especialment valorat per l'autor i al qual va consagrar alguns dels seus títols més coneguts: *Judicis finals* (1960), *Consells, proverbis i insolències* (1968) i *Sagitari* (1985). El mateix autor va explicar alguna vegada que l'origen de la seva admiració per aquest gènere estava en les màximes morals que incloïa per a cada dia el bloc calendari d'*El Mensajero del Corazón de Jesús* que el seu pare rebia a casa anualment. Es tracta d'un tipus d'assaig que, per la seva brevetat, rotunditat lapidària i economia expressiva, es pot emparentar tant amb la lírica com amb la parèmia. Una mena d'assaig, en el fons, que

no necessita cap tipus d'argumentació i que revela una intel·ligent reflexió ètica o estètica. Uns quants exemples ens poden demostrar fins a quin punt Joan Fuster dominava aquesta forma d'expressió:

CÒMPLICE: *Còmplice* és aquell que us ajuda a ser com sou (ed. cit., p. 37).

EPITAFI: Per exemple: ací jau / j f / va morir / com va viure / sense ganes (p. 41).

IDEES: Tota coincidència entre les meves idees i les teves és això: pura coincidència (p.63).

MORIR: Morir-se massa jove és un error. Morir-se massa vell, també. En general, morir-se és sempre un error. El mal és que podríem dir això mateix respecte al fet de viure (p. 114).

PENSAMENT: Atenció: tot pensament és un mal pensament (p. 131).

SER: Tothom s'imagina ser distint de com és. Si no fos així, ningú no tindria prou paciència per a suportar-se a si mateix (p. 158).

SILENCI: Ben sovint, gairebé sempre, callar *també* és mentir (p. 182).

Assajos

A part d'aquest grup d'aforismes, el *Diccionari per a ociosos* inclou trenta-quatre assajos d'extensió i temàtica molt diversa. A partir de paraules ordenades alfabèticament —una presentació que recorda el *Dictionnaire philosophique* del seu estimat Voltaire— Joan Fuster reflexiona i fa reflexionar el lector sobre els problemes de l'ésser humà modern, i ho fa d'una manera tan lúcida que la seva lectura representa un estímul constant per al lector. Hi ha sempre un desig d'entendre i d'explicar-se i, alhora, una constant invitació al lector perquè arribi a les seves pròpies conclusions. És en aquest sentit que aquest llibre en particular, però podríem dir el mateix de tota l'obra assagística de Joan Fuster, constitueix a cada nova lectura un desafiament a la reflexió i a la intel·ligència de cada lector. Fuster és autor d'una prosa que ens interroga i que ens obliga a fer-ne una lectura activa perquè es basa molt més en el fet de plantejar preguntes que no pas en el de donar solucions.

Del conjunt d'aquestes proses, són especialment destacables les pàgines que Joan Fuster dedica a parlar de l'amor i del sexe, de la lectura, de la creació

literària i del paper de l'intel·lectual al llarg dels temps —en aquest sentit és una autèntica joia de l'assaig l'entrada "Intel·lectual", sobre la figura d'Erasme de Rotterdam—, de l'atzar en el desenvolupament de la història o de la importància de la tècnica i la ciència, però també aquelles en què desplega la seva curiositat sobre comportaments com l'avarícia, el perdó o la indignació, o sobre objectes tan quotidians com la cadira o el rellotge. Malgrat que el *Diccionari per a ociosos* va ser publicat fa quasi seixanta anys, les reflexions de Joan Fuster —com ho són les de Montaigne, el seu gran autor de referència— segueixen mantenint una gran actualitat. Un exemple en podria ser l'entrada CONVICCIÓ:

"Tota convicció —convicció seriosa— se us convertirà en perjudici per a les conviccions ulteriors. Penseu-hi. Cada convicció que adquiriu és un perjudici més que acumuleu. I ja sabeu què vol dir un perjudici: un vici d'origen. Si sou zelosos de la vostra llibertat intel·lectual, si aspireu a conservar la "disponibilitat permanent", que n'és el pressupòsit, heu d'esforçar-vos per ser homes d'escasses conviccions. El fanàtic és un convençut: un individu que està convençut de tot, que té moltes conviccions. No crec que el fanatisme sigui una perspectiva gaire amable. La prudència, virtut cardinal, aconsella evitar aquestes exasperacions mentals i morals. Al capdavall, per a circular per la vida, no calen massa conviccions. N'hi basten tres o quatre. Només. (p. 37).

A l'article NACIONALISME, trobem un altre exemple de la clarividència que sempre va caracteritzar la prosa de Joan Fuster: "El nacionalisme català, contra el que podrien fer sospitar els escarafalls dels seus antagonistes carpetovetònics, mai no fou un nacionalisme virulent i resolut. La vocació nacionalista,

prou que la tenim: l'adversitat ens hi empeny i ens hi obliga. Ara bé: és una aspiració que no arribem a satisfer [...] Ens queixem i parlem amb "lo degut zel" pel que fa als nostres greus problemes privatis. D'aquí no passem. I el nacionalisme és, precisament, el pas següent, decidit i una mica exasperat" (p. 120). Sembla expressament escrit per als temps recents que ens ha tocat viure.

Com hem vist, la prosa de Joan Fuster sempre és estimulante. Un bon complement a la lectura d'aquest *Diccionari per a ociosos* pot ser el recentment reeditat *Dietari 1952-1960* (Edicions 3 i 4, 2021) o l'antologia *Figura d'assaig. Literatura, Crítica, Cultura 1948-1992* (Editorial Comanegra, 2021, amb selecció i pròleg d'Antoni Martí Monterde). Una bona síntesi de la trajectòria vital i intel·lectual de l'autor és el documental "L'empremta de Joan Fuster", elaborat per À Punt, TV3 i IB3 Televisió.

(<https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/documentals/lempremta-de-joan-fuster/video/6187754/>).

tot música
produccions